

ARMOEDE EN BEDELARIJ, EEN VERBORGEN GESCHIEDENIS 1 2 3 4

GOVAERTS (Karel), Luimige Landlopersverhalen, Merksplas, Gevangenis­museum vzw, 2010.

“Armoede, bedelarij en landloperij is van alle tijden”, zegt men weleens. Het bedelen heeft evenwel alles te maken met armoede, en daarin kan je een hele evolutie vaststellen. Men wordt landloper of bedelaar omdat men arm is. Maar omgekeerd is het niet zo dat alle arme mensen landloper of bedelaar worden.

Wanneer ontstond het bedelen?

Of er al armoede was tijdens de **Steentijd** (van 2,5 miljoen jaren tot 2000 jaar v.C.) is niet geweten. De mensen leefden toen in families samen als nomaden, als voedseljagers. Zij waren aangewezen op elkaar. Alles gebeurde in het belang van de groep. Pas als ze honger hadden, gingen ze op zoek naar voedsel. Zij leefden van de jacht en de visvangst. In de winter volgden ze een kudde van wilde dieren naar het zuiden en in de zomer keerden ze met de kudde terug naar het noorden. Dat was hun garantie op eten. Ze bouwden hun tijdelijke kampen op langs de rivieren, boven op het droge stuk van de oever. Als er schaarste was, dan werd heel de groep getroffen. Misschien was er af en toe wel armoede, maar het woord ‘bedelen’ bestond nog niet.

Tijdens de **Brons- en IJzertijd** (vanaf 2000 v.C. tot het jaar 400 n.C.) werd de mens sedentair. Hij volgde niet langer een kudde dieren, maar hij vestigde zich op een bepaalde plaats, in een nederzetting. Vanaf dan slaagde hij erin om in leven te blijven door het kweken van gewassen, en het bewaren van granen. Dat werd aangevuld met de jacht en de visvangst. De mensen waren jagende landbouwers, herders, pottenbakkers, enz. Als de gronden uitgeput waren, werd er een beetje verder weer een stukje bos gerooid. Om de ca. 5 jaar verhuisde men naar een nieuwe locatie. Ook tijdens de Metaaltijden was er nog een groot groepsgevoel.

Vanaf de **vroege middeleeuwen** (4de eeuw tot de 10de eeuw n.C.) bleven de families op eenzelfde plaats wonen, want dank zij het zogenaamde drieslagstelsel kon met de uitputting van de akkers tegengaan. Vanaf dan behoren ook het huis, de akkers en weiden tot de ‘eigendom’ van een boer. Deze eigendom moest worden verdedigd tegen indringers (zowel mensen als dieren). Hiervoor maakt men afspraken binnen de eigen groep, maar ook met de nabijwonende families. De persoon die de leiding nam, was vaak de sterkste, de slimste, degene die het best kon uitleggen,... Deze personen werden ‘de Heren van ...’, de aanspreekfiguren van de groep. De nieuwe adel werd geboren. Deze personen kregen macht en werden rijk. Alle andere mensen moesten zich schikken naar de wensen van ‘de heer’, in de hoop dat hij hen ook zou verdedigen als het nodig was. Personen die zich niet konden of wilden schikken, vielen buiten de boot. Hun middelen van bestaan waren (te) min. Zij waren arm. Zij moesten gaan bedelen om in leven te blijven. Met andere woorden: de armoede is ontstaan vanaf het moment dat iemand vier palen in de grond klopte om zijn eigendom te markeren.

In die periode was er toch nog een groot groepsgevoel. Het strekte zich uit over meerdere families, over een verzameling van hoeses die bij mekaar in de buurt lagen, over een ‘gehooft’ of een ‘gehucht’. En een aantal gehuchten verenigen zich in een ‘gemeente’ en meerdere gemeenten in een graafschap en een land. In die periode aanvaardde de maatschappij dat er een standenverschil was, dat er tegelijkertijd arme en rijke mensen waren. De rijken gaven immers aalmoezen aan de armen. Dank zij die goede werken verdienden ze een plaatsje in de hemel. En de arme mensen waren ook tevreden, want zij kregen eten en bleven alzo in leven. Het was immers de goddelijke wil die bepaalde dat de ene rijk en machtig werd, en de andere ellende en ongeluk ten deel viel. En de arme, die moest deemoedig zijn plaats aanvaarden.

¹ Jozef Bosch, “Landloperij achter groene tralies”, 2007.

² Bruno Van der Avoort, “Geboeid op stap...”, uitgegeven door Gevangenis­museum vzw, 2010.

³ http://nl.wikipedia.org/wiki/Openbaar_Centrum_voor_Maatschappelijk_Welzijn.

⁴ Fernand Vanhemelryck, “Marginalen in de geschiedenis”, Davidsfonds, Leuven, 2004.

Vanaf de 11de en 12de eeuw was de liefdadigheid het middel bij uitstek om de zonden in dit tranendal af te kopen. Maar men maakte wel een onderscheid tussen 'echte' en 'valse' armen, tussen bedelaars en vagebonden. Het was een 'sociale plicht' om de lokale behoeftigen te helpen. Zo werd er graan (later brood), alsook klederen, schoeisel en geld uitgedeeld in de kloosters of bij de begrafenis van welstellende lieden.

Maar vanaf de tweede helft van de 13de en in de 14de en de 15de eeuw kwamen er meer en meer arme mensen, omwille van oorlogen, schaarste, hongersnood, werkloosheid. Zo werd er goedkopere wol ingevoerd uit andere landen, zodat onze eigen schapenboeren zonder inkomsten zaten. Later gebeurt hetzelfde met het textiel en het linnen. De huishouderij verdwijnt bij de opkomst van de fabrieken, en deze vallen later zonder werk omdat men goedkope linnen invoert uit andere landen. Voeg daarbij nog enkele mislukte oogsten, de terreur van achtergebleven huurlingen van de verschillende bezettingen, enz. Het gevolg van dit alles is dat er meer en meer armoede komt, dat er meer en meer bedelaars en landlopers komen. In 1750 was 40% van de bevolking in Turnhout behoeftig⁵ en waarschijnlijk was dat zo in heel de Kempen.

Om in leven te blijven, moest men 'actief bedelen'. Stilaan ontstond er kleine criminaliteit zoals intimidaties, straatroof en afpersing. En dat duldde de maatschappij niet langer. Soms was de armoede zo erg, dat ouders hun kinderen ergens achterlieten. Sommigen kwamen dan als vondeling (via de Tafel van de H.Geest) terecht in een gegoede familie⁶.

Bedelaar of landloper?

In de Middeleeuwen maakte men evenwel onderscheid tussen een 'bedelaar' en een 'landloper'⁷.

- Een **bedelaar** was iemand van het eigen dorp. Iedereen kende die persoon. Men wist waar hij woonde, hoe schamel en armtierig dat misschien ook was. Een bedelaar was een sukkelaar die pech had, hetzij omdat hij kreupel was, hetzij omdat hij ziek was of omdat hij tegenslag had, waardoor hij (tijdelijk?) niet meer in staat was om te werken. Iedereen vond het normaal dat deze persoon werd geholpen, dat hij aalmoesen mocht ontvangen, dat hij mocht bedelen. Volgens de ordonnantie van 14 nov. 1765 was het toegestaan om de plaatselijke behoeftigen te helpen. Dat was zelfs een goede daad. Om zo'n bedelaar te herkennen, kreeg hij van de lokale overheid (meestal) een koperen borstplaat, die hij tijdens het bedelen moest dragen. Hij was dus een 'officieel erkende bedelaar'.
- Een **landloper** daarentegen was een vreemdeling, iemand van een ander dorp. Om in leven te blijven, werd er gebedeld, maar ook gestolen. Dit groeide uit tot (georganiseerde) straatroof en afpersing. En dat wilde de bevolking niet! Vaak wist men niet hoe die personen heetten, of waar zij woonden. Zij hadden geen vaste verblijfplaats, zij trokken van het ene dorp naar het andere. We denken bijvoorbeeld aan handelaars, barden, dolende ridders, bedelmonniken, gedeserteerde soldaten, pelgrims, kwakzalvers, rondtrekkende marktkramers en toneelspelers, zigeuners, enz. In de ogen van de brave burgers waren deze vreemde landlopers luieriken, personen die fysiek sterk genoeg waren om te werken, maar die dat vertikten. Deze mensen moesten dus niet geholpen worden. Wanneer men zo'n vreemdeling arresteerde, kreeg hij de keuze: ofwel werk zoeken ofwel de stad of gemeente verlaten, zoniet werd hij voor enkele dagen op water en brood gezet. Bij een tweede overtreding werd hij aan de schandpaal gebonden en door de bevolking uitgelachen en uitgejouwd en met rotte eieren bekogeld. Bij een derde overtreding werd hij voor goed verbannen. Om hem te herkennen, als hij toch zou terugkeren, werd hij gebrandmerkt, of de rechterduim werd afgehakt, of er werd een oor afgesneden, of hij werd met zijn rechteroor vastgenageld aan een deurstijl.... Wanneer een landloper daarna nog terugkeerde en dus 'banbreuk' pleegde, riskeerde hij de galg.

(Als iemand vanuit zijn eigen dorp wilde verhuizen naar een nieuwe gemeente, om daar een nieuw leven te beginnen, dan werd ook hij verdacht van slechte bedoelingen. Maar hij liet dan een 'borgbrief' schrijven door de pastoor. Zo kon hij bewijzen dat hij Rooms-katholiek was en een goede naam en faam genoot, en dat hij niet ten laste van de Armentafel zou komen. Wanneer een ingeweken vreemdeling toch behoeftig werd, stuurde de Tafel van de H.Geest hem terug naar zijn geboorteplaats)⁸

⁵ L.Vinck, "De criminaliteit te Turnhout (1700-1789)", artikel in jaarboek Taxandria.

⁶ H.de Kok, "Bijdrage tot de studie van Turnhoutse vondelingen en verlaten kinderen", artikel in jaarboek Taxandria, 2006.

⁷ L.Vinck, "De criminaliteit te Turnhout (1700-1789)", artikel in jaarboek Taxandria.

⁸ H.Coppens, "Een arme eend in de bijt. Het overheidsoptreden tegenover binnenlandse migranten in de regio Antwerpen tijdens het late Ancien Régime (ca. 1550 tot 1790)", artikel in jaarboek Taxandria, 2009.

Vanaf de middeleeuwen ontstond er ook een verschil in de aanpak van het probleem 'armoede'.

- **De kerk werkte *bottom up***, zij stonden tussen de arme mensen. Het (oude) christendom was de godsdienst van de armen. Aanvankelijk was de directe zorg voor behoeftigen en armen een aangelegenheid van liefdadigheid die verstrekt werd door kerkelijke instellingen, waaronder kloosters en abdijen, de adel en particulieren. De pastoors, de paters en de nonnekens leefden tussen de mensen. Zij kenden de noden van hun gelovigen. Vanaf de 13de eeuw konden de lokale behoeftigen ook terecht bij de 'Tafel van de H.Geest' of de 'Armentafel'. Het verdelen van de broden gebeurde tijdens een begrafenis of de misviering van een jaargetijde, m.a.w. de armen werden verplicht om naar de mis te komen, of anders gezegd: het waren de eigen gekende arme mensen die in aanmerking kwamen voor een aalmoes ⁹.
- **De burgerlijke overheid werkte *vertraagd en top down***, zij stonden boven (de arme) mensen. Vanaf de 12de tot 13de eeuw nam ook de burgerlijke overheid maatregelen. In de 13de eeuw werden de Godshuizen opgericht, waar kloosterlingen in opdracht van de gemeente zieken en ouderlingen opnamen en behoeftigen onderdak verschaffen. Vanaf de 14de eeuw gingen de gemeentebesturen de liefdadigheid reglementeren en controleren. Vanaf de 15de eeuw werden op verschillende plaatsen armenbesturen opgericht, meestal "Berg van Barmhartigheid" genoemd. Haast in elke parochie was er een Armenbestuur, dat regelmatig broodbedelingen deed. De arme mensen werden dus niet uitgesloten. Ze kregen nog een tweede (of een derde) kans.... In 1531 regelt Karel V 'de openbare onderstand' voor heel het land.

Luiheid is het oorkussen van de duivel Arbeid adelt

Op het einde van de middeleeuwen komen we in de periode van de **Verlichting**. Reeds in de 16de eeuw publiceerde Juan Luis Vives (1492-1540) een boek over liefdadigheid, gestructureerd op solidariteit. Volgens Vives kon armoede vermeden worden door iedereen, in de mate van het mogelijke, aan het werk te zetten. Hij hekelde de rijken, die nog liever voedsel gaven aan hun hond, dan aan de armen in de straat. Zijn boek werd wel in vier talen vertaald, maar in de praktijk veranderde er niets.

Figuren als J.J. Rousseau, C.Beccaria, Montesquieu, G. de Fierlant, Vilain XIII lanceerden nieuwe ideeën, variërend van bijstand en liefdadigheid tot een meer repressieve aanpak. Allen pleitten ervoor om te stoppen met wrede lijfstraffen omdat daarmee de misdrijven niet werden voorkomen. Meer en meer beleidsmakers van de 17de eeuw gebruikten zowel economische als godsdienstige argumenten voor het invoeren van de dwangarbeid. Dwangarbeid was geen straf, maar een middel om armoede te voorkomen. Door de 'leeglopers' te leren werken, zouden ze weer tot de samenleving kunnen behoren, door het verwerven van een inkomen zonder te bedelen of diefstallen te plegen. Zo werden er in die periode hier en daar al tuchthuizen opgericht, maar het succes bleef uit, omdat de vagebondjes naar een stad of streek trokken waar er nog geen 'Maison de Correction' aanwezig was.

Burggraaf Vilain XIII bouwde in Gent een groot tuchthuis (bekend als 'het Rasphuis'), waar hij de vagebonden zonder vorm van proces verplicht tewerkstelde. Hij ging ervan uit dat een strikt dagregime de nodige ijver en routine bijbracht voor het leven na het tuchthuis. In België werden slechts twee nieuwe tuchthuizen gebouwd, namelijk in Gent (1772) en in Vilvoorde (1776).

De tijdelijke bewoners van de tuchthuizen kwamen er terecht:

- na een vonnis van een rechter,
- (meestal) omdat de burgemeesters de landlopers en dronkaards van de straten oppakten.
- maar ook omdat sommige ouders er hun hardleerse kinderen naartoe brachten.

Het regime was vrij streng. Voor kost en inwoon kreeg elke persoon één kleine cel. Het was verboden om met elkaar te praten. Overdag moest men keihard werken, zoals het raspen van bomen of werken in een textielabriek.

Aanvankelijk waren de resultaten veelbelovend. De aanpak van het Rasphuis fungeerde zelfs als voorbeeld voor de Nieuwe Wereld. Maar naarmate de tijd vorderde, verdween de discipline, zeker na het overlijden van Vilain XIII. De vagebonden werden enkel gebruikt als goedkope werkkrachten in de textielabrieken, terwijl er van een regime haast geen sprake meer was... Deze werkwijze werd door andere fabrieksdirecteuren gezien als oneerlijke concurrentie. Daarom werd dit soort aanbod van werk niet meer toegelaten in een tuchthuis...

⁹ G.Maréchal, "Armenzorg te Brecht (1495 – 1620)", artikel in jaarboek Taxandria.

Maatschappelijk werden hiermee evenwel twee belangrijke stappen gezet:

1. de armenzorg verhuisde van de kerk naar de staat, en
2. het invoeren van vrijheidsberoving als straf, met de bedoeling om de misdadiger te redden uit de vicieuze cirkel van de criminaliteit...

Scheiding van Kerk en Staat

De **Franse Revolutie** bracht een nieuwe orde, een nieuwe verdeling van de macht, die geluk en voorspoed zou moeten brengen aan alle inwoners van een land. De 'Déclaration des droits de l'homme et du citoyen' uit 1793 was een bijzonder ambitieuze tekst die opende met: 'Het doel van de maatschappij is het geluk van allen. (art. 1)', dus niet slechts de happy few, die bij hun geboorte in een veilig en begoed milieu waren terechtgekomen.

Met de komst van de Franse revolutionaire legers in 1794 veranderde er heel wat in onze gewesten, ook op het vlak van de armenzorg. De Fransen voerden stap voor stap hun nieuwe, revolutionaire wetgeving in. Eén van de nieuwe maatregelen regelde de organisatie van de openbare armenzorg. In deze periode ontstond er een serieuze concurrentie tussen de Kerk en de Staat. Een groot deel van de hulpverlening aan arme mensen werd door de overheid onttrokken aan de parochies en toegewezen aan de gemeenten, ondermeer door het oprichten van de 'Burgerlijke Godshuizen' en de 'Burelen van Weldadigheid' in 1796. Maar de overgang van de kerkelijke naar de burgerlijke armenzorg verliep niet zo vlot. De kerkelijke goederen waren immers onteigend en de kloosters gesloten. De nieuwe burgerlijke instellingen werkten niet meteen, omdat er wantrouwen was bij de bevolking en omdat de medewerkers onvoldoende waren opgeleid. Zo ontstonden er ook misbruiken, zowel bij de hulpverleners als de hulpkrijgers. En de bedelaars ... die stonden in de kou. Tijdens het Franse Bewind steeg het aantal landlopers en bedelaars, ondermeer door de industriële revolutie, maar ook door de vluchtende dienstweigerars. De straatroof nam toe. Deze toestand vormde een smet op het blazoen van de nieuwe orde.

Het Keizerlijk Decreet van 5 juli 1808 dicteerde dat er een tuchthuis of 'Maison de Correction' zou worden opgericht in elk departement, waar men aan de misdadigers weer werklust kon bijbrengen door hen te leren werken. Voor het Departement van de Twee Neten (nu de provincie Antwerpen) kwam er een bedelaarsoord of een 'Depôt de Mendicité' in het voormalige Dominicanenklooster te Mechelen, maar vanaf 1810 werd deze bevoegdheid overgebracht naar het kasteel van Hoogstraten. Andere Belgische instellingen waren er in Rekem, Ter Kameren, Brugge, Bergen en Namen.

In België kwam er in 1891 een 'Wet op de Openbare Onderstand', wat kan gezien worden als de verbeterde versie van de Franse wetten. Desondanks kende de eeuw van de industriële revolutie een opbloei van de kerkelijke caritas.

En toen kwamen de landbouwkolonies

In heel Europa werd er naarstig gezocht naar oplossingen voor het probleem van het pauperisme. Het was de Nederlander Joannes Vanden Bosch, die op het idee kwam om zogenaamde **landbouwkolonies** op te richten in eigen land. Concreet hield dit het volgende in:

- De arbeidsongeschikten mochten niet komen. Zij bleven ten laste van de lokale gemeenschap.
- De arbeidsgeschikten werden in de landbouwkolonies opgeleid tot landbouwers.
- De vrouwen en kinderen konden door huisarbeid een aanvullend inkomen verwerven.
- De lichamelijke toestand van de behoeftigen zou verbeteren door de gezonde buitenlucht,
- En de zedelijke en geestelijke toestand zou verbeteren door een aangepaste opleiding en begeleiding.
- De onvruchtbare heidegronden zouden op termijn vruchtbare landbouwgrond worden.

In 1818 stichtte ex-generaal Joannes Vanden Bosch in Drenthe de 'Maatschappij voor Weldadigheid voor de Noordprovinciën van Nederland'. Tussen 1818 en 1826 werden er in Drenthe zes zogenaamde 'vrije kolonies' gesticht, waar de armen min of meer op zelfstandige basis een kleine hoeve mochten uitbaten. Deze vond men in Vledder (1818), in Frederiksoord (1819), in Willemsoord (1820), in Wilhelminaoord (1820), in Friesland en in Boschoord, maar deze werd nooit voltooid. De zogenaamde 'onvrije kolonies' vindt men in Ommerschans (1820) en in Veenhuizen. Daar werden drie gestichten opgericht (1823-1826), telkens goed een opvangcapaciteit voor 1.000 personen. Zij werden tewerkgesteld in de omliggende boerderijen. In totaal kregen ca 10.000 personen op deze wijze onderdak.

Omdat dit project bij aanvang succesvol was, werd op 3 januari 1822 een nieuw project gestart, namelijk de 'Maatschappij voor Weldadigheid van de Zuidelijke Nederlanden', en dat was in België. In 1823 kocht Johannes Vanden Bosch meer dan 1.000 ha heidegronden tussen Merksplas, Rijkevorsel en Wortel. In Wortel kwam de 'vrije kolonie' met zijn 129 hoevetjes, elk voorzien van 3,5 hectaren grond, waarvan 1/3 reeds was ontgonnen. In Merksplas kwam de 'onvrije kolonie'. Op de Eerste Steen van het bedelaarshuis leest men "B. VAN DEN BOSCH, DEN 4 JUNI 1824". Deze werd ingemetseld door kapitein Benjamin Vanden Bosch, broer van Joannes, die in 1821 door Prins Frederik der Nederlanden werd aangesteld tot bestuurder van de nieuwe kolonie. Deze gedenksteen is nog steeds zichtbaar aan de hoofdingang van de gevangenis.

Het Hollands project te Wortel en Merksplas mislukte evenwel, omdat de geplaatste landlopers, bedelaars en dronkaards geen verstand hadden van 'de boerenstiel'. Daarenboven was er onvoldoende begeleiding om het aan hen te leren. Bovendien waren de Belgen het niet eens met de progressieve ideeën van de Hollanders. Een nationale aanpak voor het probleem van bedelaars, dronkaards en landlopers vond men maar niets.

In 1830 werd België onafhankelijk. De Hollanders vlogen buiten. Alle hoevetjes in Wortel verdwenen steen voor steen. Het bedelaarshuis in Merksplas liep leeg. Gedurende enkele jaren werd het nog gebruikt door de douanen.

Vanaf 1842 tot 1870 bleven de gebouwen zonder functie. Met betrekking tot de opvang van 'de marginalen' keerde men in België terug naar de aanpak zoals in de middeleeuwen, namelijk elke stad en elke gemeente voor zich. Maar sommige steden hadden nu éénmaal meer aantrek dan andere, hetzij door de houding van de lokale overheid, hetzij door de ligging van de stad of door andere factoren. En dat vond het lokale bestuur niet leuk. Hierover werd er meer en meer gemord bij de nieuwe regering. Na vele en lange discussies werd in 1866 besloten dat de landloperij moest worden beteugeld en dat een nationale aanpak hiervoor de beste keuze was. Iedereen die op straat kwam, moest zijn identiteitspapieren kunnen tonen en hij moest geld bij zich hebben om minstens één brood te kopen. Wie hieraan niet voldeed, was een landloper. Het was aan de rechter om 'het koren van het kaf te scheiden'.

Voor de Belgische regering was het niet moeilijk om een geschikte locatie te vinden voor de opvang van de landlopers, want in Merksplas en Wortel was de infrastructuur nog grotendeels aanwezig. Bij aanvang kwamen de **Rijksweldadigheidskoloniën** (RWK) onder het bestuur van dhr. De Lobel, bestuurder van de gevangenis te Hoogstraten. Hij startte met een intens programma van renovatie, uitbreiding en huisvesting. In Merksplas ontstond er een heus justitiedorp op de landloperskolonie.

De wet van 1866 op de beteugeling van de landloperij werd in 1891 door Lejeune verfijnd. De gewone bedelaars, die bedelden omdat ze structureel arm waren (ouderdom, werkloos, gebrek of ziekte), kwamen terecht in Wortel, en de beroepsbedelaars die arm waren uit luiheid, losbandigheid of dronkenschap, werden opgesloten in Merksplas.

Het bewaarhuis van Merksplas werd alsmat groter en belangrijker. Het aantal gedetineerden steeg van 800 in 1879 tot meer dan 5000 landlopers in 1911. Vanaf 1893 kwam er een eigen directeur voor de Rijksweldadigheidskolonies van Merksplas en Wortel. In 1955 kreeg Wortel-Kolonie een eigen directie.

Eindelijk werd het kwaad aan de bron aangepakt...

De Eerste Wereldoorlog speelde een belangrijke rol in de hulpverlening aan armen. Haast iedereen kreeg te kampen met grote werkloosheid, met armoede en gebrek aan voedsel, dat deels werd opgelost door de Hulp uit Amerika. Tijdens de oorlog werd er veel verwoest, waardoor de vraag naar werkluï steeg. Tijdens de oorlog sneuvelden echter ook veel mannen, waardoor er na de oorlog minder arbeiders beschikbaar waren. Dit alles veroorzaakte een serieuze daling van het aantal landlopers. In 1920 verbleven er nog maar ca. 1200 vagebondjes in de RWK.

In de periode 1920-1930 kwamen er meer en meer sociale wetten waarmee de oorzaak van de armoede werd bestreden. Bij elke nieuwe wet verdween er weer een groepje landlopers uit de instelling:

- Er kwam een wet tegen alcoholmisbruik.
- De grote gezinnen kregen kinderbijslag.
- Voortaan kregen de werklozen een uitkering.
- Er kwam een vergoeding voor werkongevallen.
- De ziekteverzekering werd ingevoerd.
- In 1958 startte een project om aan jonge landlopers een gekwalificeerd beroep aan te leren, maar bij gebrek aan geld bleef dit beperkt tot metselaar en betonkister. Toch had dit een gunstig effect.

- De wet op de jeugdbescherming (1965) voorzag een ander strafrecht voor -18 jarigen, zodat men minstens 18 jaar moest zijn om te worden opgesloten als landloper.
- Vanaf 1925 kwam er in elke gemeente een Commissie voor Openbare Onderstand (COO), samengesteld uit burgers die voorgedragen en verkozen werden door gemeenteraadsleden, en bijgestaan door een secretaris, een ontvanger en later ook door een maatschappelijk werker.
- Vanaf 1960 verbeterden de sociale opvangmogelijkheden voor de thuislozen, waardoor er een verdere daling ontstond van het aantal landlopers.
- Vanaf 1974 werd door de Commissie van Openbare Onderstand (de C.O.O.) een bestaansminimum uitgekeerd aan landlopers. Deze gunstmaatregel werd in 1976 een recht. Weer verdween er een groepje landlopers.

De naoorlogse landloper was niet meer de landloper van vroeger. Personen met bepaalde vaardigheden waren inmiddels uit de populatie verdwenen. Wat er aan landlopers overbleef, waren de sociaal onaangepasten. Veel vagebondjes leefden als marginalen in de maatschappij. Hetzij als kind, hetzij als volwassene vielen ze uit het warme nest, en geraakten op de dool. Ze lieten zich dan oppakken als landloper. De Kolonie bood hen weer structuur in het leven: ze kregen eten, werk, onderdak, verzorging, warmte en ontspanning. De landloper werd afhankelijk van de instelling. De Kolonie werd, was zijn thuis... Ze verbleven er tot ze voldoende 'uitgangsmassa' verwierven, d.w.z. financieel inkomen uit arbeid in de Kolonie of achterstallig loon of van uitkeringen, enz. Vrij komen betekende op vakantie gaan naar de rosse buurt in Antwerpen.

Wie zich wilde laten opsluiten als landloper in Merksplas of Wortel, wist precies wat hij moest doen, waar en wanneer. Als al hun geld weer op was, leenden ze 200 frank van de cafébazin om met de bus naar Turnhout te kunnen rijden. Daar liet hij zich bij voorkeur niet oppakken door de rijkswacht, maar door de politie van Turnhout, of anders gezegd: hij meldde zich bij de politie. Op de voorgedrukte processen-verbaal (PV) stonden de vier voorwaarden al vermeld:

1. "Ik heb geen werk"
2. "Ik heb geen middelen van bestaan".
3. "Ik heb geen adres".
4. "Ik verlang opgenomen te worden in een Rijksweldadigheidsgesticht" (vanaf 1973 was deze formulering verplicht).

Op het PV moest men alleen nog de naam invullen. Dan werd hij naar de Politierechtbank van Turnhout gebracht. Op basis van de geijkte formuleringen werd de persoon in kwestie daarna dan doorgestuurd naar de Rijksweldadigheidskolonie van Merksplas of Wortel. En éénmaal terug in de landloperskolonie, kon men het werkje van vroeger weer opnemen...

In de periode 1974 - 1975 werd er op één jaar 815 keer een PV voor landlopers opgesteld. Liefst 80% van de landlopers bood zichzelf aan bij de politie, waarvan 40% voor de 5de maal of meer ¹⁰.

In 1976 zaten er in Merksplas nog 250 landlopers.

De economische crisis aan het einde van de jaren '70 en in het begin van de jaren '80 zorgde voor een toename van de landlopers. De voornaamste oorzaken waren: echtscheiding, financiële problemen, alcohol en een strafrechtelijk verleden. Het is pas vanaf de tweede helft van de jaren 1980 dat er herstel van de economie komt. Vanaf 1986 daalde het aantal jonge landlopers met 50%, terwijl de recidivist zich meer en meer wentelde in het zelfaanbod.

Vanaf 1976 worden de COO's vervangen door het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW). Naast het verstrekken van financiële hulpverlening is hun belangrijkste doel de bestrijding van de kansarmoede. Dit resulteerde in het recht op een bestaansminimum, thans leefloon genoemd.

Arm zijn is toch geen misdrijf!

Op 12 januari 1993 werd de wet op de beteugeling van de landloperij onder Europese druk opgeheven, omdat 'arm zijn', geen misdrijf is. Officieel zijn er dus geen landlopers meer. De landlopers die in de strafinrichting verbleven, werden vrijgelaten. Velen kwamen terecht in opvangtehuizen. Een aantal van hen slaapt nu in de steden buiten op straat. Sommigen verkozen om in de gevangenis te blijven en aanvaardden zelfs een strengere regime...

Als er geen landlopers meer zijn,

---

¹⁰ Mededeling van Hubert Maes.

is er dan nog wel armoede?

Nu de Wet op de Landloperij is afgeschaft, kan je niet beweren dat er geen arme mensen meer in de gevangenissen zitten. Reeds in 1850 toonde Eduard Ducpétiaux aan dat er een verband bestaat tussen armoede en misdaad ¹¹. Inderdaad, wie arm is, komt vaker in contact met justitie, enerzijds omdat ze hun rechten niet kennen, of omdat de wetgeving te complex is, anderzijds omdat ze geen dure advocaat kunnen betalen. Arme mensen komen vaak uit sociaal zwakkere milieus. Ze hebben een tekort aan sociale vaardigheden, hebben een lagere scholingsgraad, krijgen minder tewerkstellingskansen en belanden (eigenlijk daardoor) vaker in een cel. Tijdens hun detentietijd kunnen zij door middel van begeleidingsplannen aan die toestand werken. Degenen die dat niet doen (dus weer die arme mensen) blijven 'gevangen in de armoede'. Voor de meeste gevangenen is criminaliteit evenwel geen doel, maar een poging om uit de armoede te geraken.

Hoeveel personen... ¹²	Gedeti- neerden	Belgische bevolking
... hebben geen diploma secundair onderwijs?	50%	30%
... hebben een diploma hoger onderwijs?	10%	24%
... van de leeftijdsgroep 25 j. - 49 j. hebben een (vaste) job?	48%	93%

Maar ook in ons eigen land leven er mensen in armoede.

In België leeft 8% van de bevolking in armoede, omdat het inkomen kleiner is dan de helft van het gemiddeld inkomen van een Belg. In Europa legt men de grens niet op 50% maar op 60% van het gemiddelde. In dat geval leven er 15% van de Belgen in armoede. Dat is dus 1 op 7. Met 625 euro kan je net overleven. Maar dan is er geen geld over voor een extraatje. Geen mooie boekentas voor de kinderen, geen uitstapje naar de Zoo, geen ijsjes, geen bioscoopbezoekje, geen cadeautjes,...

Een keerpunt in het armoedebeleid in België was het Algemeen Verslag over de Armoede, dat in 1994 werd gemaakt op verzoek van de regering Dehaene. In september 2000 hebben 189 landen de United Nations Millennium Declaration ondertekend. Daarmee verbinden zij zich aan het behalen van de **millennium-doelstellingen**. Het gaat over deze acht duidelijke doelen:

1. V é é l minder honger en armoede in de wereld.
2. Alle kinderen naar de basisschool.
3. Gelijke rechten voor mannen en vrouwen.
4. Minder kindersterfte.
5. Minder moedersterfte.
6. Bestrijding HIV/Aids, malaria en andere ziektes.
7. Milieubescherming, veilig drinkwater en minder mensen in sloppenwijken.
8. Er moeten wereldwijd afspraken komen over hoe Noord en Zuid beter kunnen samenwerken.

Met betrekking tot het uitbannen van extreme armoede en honger is de evolutie gunstig.

Het aantal mensen dat in extreme armoede leeft, daalde van 1,8 miljard in 1990 naar 1,4 miljard in 2005.

Deze vooruitgang is echter ongelijk verdeeld over de regio's. In Oost- en Zuidoost Azië daalde de armoede sterk, van 56 procent in 1990 naar 18 procent in 2005. Dit is grotendeels te danken aan de snelle economische groei van China, dat 475 miljoen mensen uit de armoede heeft getild.

In andere regio's daalde het aantal armen langzamer dan nodig om dit millenniumdoel te halen, onder meer in sub-Sahara Afrika en Zuid-Azië. Wanneer deze trend doorgaat, dan zullen er in 2015 nog altijd 1 miljard mensen in extreme armoede leven, ondanks de sterke relatieve daling van armoede.

De Vlaamse regering heeft op vrijdag 9 juli 2010 het Actieplan Armoedebestrijding 2010-2014 goedgekeurd. Daarin legt ze zichzelf 194 doelstellingen op om de armoede te bestrijden. Vlaams minister van Armoedebestrijding Ingrid Lieten grijpt het Belgisch EU-voorzitterschap en het Europees Jaar van de Armoede-bestrijding aan om met een omvangrijk plan armoede bovenaan de agenda te plaatsen. Zo wil men tegen 2020 het aantal

¹¹ Annelies Coppieters, "De door de politierechter geregistreerde criminaliteit tijdens het crisistijdperk in Lokeren, 1840-1850". Zij verwijst naar een rapport "Le pauperisme dans les deux Flandres" (1850) waarin Ducpétiaux de economische crisis onderzoekt die Vlaanderen teistert tijdens de laatste jaren van 1840.

¹² An Van der Wilt, e.a., "Gevangen in armoede", uitgegeven door Welzijnzorg, 2003.

kinderen dat in armoede leeft halveren en de instroom van kinderen naar het kleuteronderwijs bevorderen. Hoe sneller kleuters in het onderwijscircuit raken, hoe beter ze maatschappelijk geïntegreerd geraken. Er is ondermeer ook aandacht voor wonen, gezondheid, gezin en vrijetijdsbesteding. De 129 doelstellingen moeten 'solidariteit en herverdeling organiseren'. 'Niet alleen een herverdeling van middelen, maar ook van kansen', benadrukte Lieten.

Ondertussen krijgt onze Westerse wereld te maken met een nieuw fenomeen: de **vreemdelingen**. Net zoals enkele eeuwen geleden een landloper van de ene naar de andere gemeente trok, zo zijn er nu arme mensen die van het ene land naar het andere trekken. De asielzoekers van nu zijn eigenlijk de nieuwe land(en)lopers. Net zoals vroeger zei men dat het vreemdelingen waren, die men moest verbannen. Net als vroeger kunnen we ook nu dus zorgen voor een oplossing, namelijk het probleem van de armoede aan de bron oplossen in plaats van het verschijnsel bestrijden...